

razliku: semantička gustina Grbićeve poezije ishod je definitivnog napuštanja tematske okosnice — ne zbog eksperimenta (kombinuj, pa će se već nešto dogoditi!), već zbog povjerenja u autonomizirani rad jezika. Na djelu je isprobavanje latentnih, ali kontrolisanih potencijala pjesničkog teksta. Iz ruševina/iskopina vraća nam se, obnovljenom energijom, čista poetska supstanca: uloženoj rečnici i fragmentarnata govora (koji se tu, u tekstu, preporadaju). Svaka leksička jedinica zadržava pažnju na sopstvenom materijalitetu, oslobadajući asocijativnost koja se više ne oslanja na slabašne zvukovne aluzije i ritmičko nasilje. »Sve to već sadrži tako potreban oprez«.

Osim ove »preciznosti u obliku« (znalačkog doziranja semantičke potencije riječi i usmjerenja te potencije ka ponovno objedinjavanju na tematskom planu — koji je ovdje, naravno, tek »okvirni rudnik dominantnog jezičkog materijala« — B. Cegec), Grbić demonstrira i (danas ne tako čestu) leksičku disciplinu. Njegov glosar je raznovrstan, jer mora zadovoljiti sintetičku narav projekta, ali raznovrstan samo unutar koordinatnog sistema »arheološke« provenijencije. Nikada on nije narušen previše energičnim zahvatom empirije (kolokvijalizama i neologizama gotovo da i nema), već se temeljitom i kultivisanom arhaizacijom jezički materijal patinira duž globalne ose — kao nekakav duhovni, predverbalni sloj. Na taj način Grbićevo jezikovstvo djeluje sa zadržkom (slutnja iskona) — gradeći paralelnu stvarnost iz ruševina. Nema potrebe za paradijom, nema potrebe za razgradnjom; ozbiljnost Grbićeve koncepcije nagovještava zatvaranje eksperimentalnog kruga revolucionarnih stilova. Arheologija nije destrukcija. Valjda se zbog toga i čini da jezička akcija »Unutrašnje arheologije« smišljeno profilira sintaktičku shemu skrivenih psihičkih procesa: psihički zato što materijalu prilazi gotovo hedonistički,

a shemu zato što je ovaj hedonizam ograničen na tekst. Značenje izostaje. Fon za odlučivanje fenomenoloških ili egzistencijalističkih intencija Grbićeve poezije ne postoji. Kroz neprozirni označiteljski omotač dopiremo tek do amorfne supstance jezika (za koju, ako već hoćemo, možemo pretpostaviti da jeste predverbalna, unutrašnjoj arheologijom rastvorena i u »predmetnost« opet dozvana). Ali: »unutar samih slojeva, deo po deo tih stvari otpada od sebe na odeljenje police«.

Dragan Grbić iskušava mogućnosti označiteljske igre na samim vratima ćutanja. Njegov stih je raslojen na riječi koje se ovlašno dodiruju — podupiru, ali nikako da oforme cjelovit iskaz. Beskrajno nizanje odlomaka govora možda je samo logična posledica decentrirane subjektivnosti. Ko govori? Grbić »ulazi« u pjesmu — govor tek da bi privremeno pratio njen tok. »Izlazi« bez griže savjesti, bez opraštanja i poruke. Prostor pjesme, dakle, nije omeden, ne može ni biti omeden: jezik protiče. Doduše, nemilosrdno rascjepkani, fragmentarizovani govor obično biva »dovršen« rečenicom nešto naglašenije semantizacije, ali to nikad nije poeta. Tek tu uvidamo izlišnost oslonca. Šta leži iza svake stvari? »Iza svake stvari leži blaga kornjača. Privid utorka, srede, nestvarnih jedinačina«.

Grbić posjeduje izuzetnu energiju prikupljanja krhotina jezika, ali ne dozvoljava strasti da preraste u istragu. Ne samo što, na tragu postmodernističkog senzibiliteta, odustaje od rekonstrukcije svijeta, već i samo katalogiziranje privodi egzistencijalnoj skromnosti za koju adekvat ne treba tražiti u pesimizmu i sličnim metafizičkim pretjerivanjima. Ponuden nam je složeni, kultivisani, neosenzibilitetski poetski tekst; recepcija, po običaju, kaska za nagovještajem drugačijeg rasporeda snaga. No, to je već problem neke pretencioznije nauke. Unutrašnja arheologija je sricanje buduće tišine.

genetske preporuke u početku i pomagale (Mannov sin piše!) kasnije je to sve više postajala smetnja i trauma — mnogi su naime smatrali da se eto prepaletni sin slavnog pisca igra umjetnosti. Ali Klaus Mann je dokazao da je i sam umjetnik, dokazao je to svojim romanima, dramama, esejima, člancima, dokazao je to na kraju i ovom knjigom, koju mnogi kritičari smatraju, uz roman »Mefisto«, najboljim njegovim djelom. (Odličan prijevod Dragutina Horvata). *Prekretnica* za autora nije neko mjesto u kojem se dotiču i sažimaju odgovornost i odluka, već je to za njega životni stav: shvaćanje svake sekunde kao odgovornog trenutka u kojem treba donijeti odluku, izabrati smjer kretanja. U svih dvanaest poglavlja čitajnice govore da je doslovce tako shvatio svoj put. Živeo je u burnom vremenu: dva svetska rata, ekonomska kriza i najveća raseljenost njemačke kulture. Svijet je postavljao svoja pitanja, a umjetnik je morao odgovarati na taj upit i donositi odluke.

Zanimljivo je otkrivati Klausovo odrastanje kroz formu. Od povijesnog eseja (prolog) preko psiholoških i političkih analiza, dnevnčkih zapisa i na kraju do pisama rođacima i prijateljima on savladava sebe i svoje bezdomništvo.

Nekoliko prvih poglavlja predstavlja neku vrstu »pisma sebi u djetinjstvu« kojim Klaus daje dvostruko gledište događaja. On kao dijete i on koji piše uspostavljaju dijalog i zajedno sagledavaju ono u međuvremenu. Središnji dio sadrži »godine naukovanja«, one u kojima Klaus odlučuje postati pisac i čini prve pokušaje. Tu on otkriva svoje snage: ona djela i one umjetnike koji su ga naučili da ne sumnja u sebe, da se ne plaši vlastitih misli i prepusti struji stvaranja.

U dnevniku iz 1942. godine piše: »10. kolovoza... Vremena su ozbiljna. Svjestan sam toga. Želim napisati ozbiljnu, iskrenu knjigu... Umoran sam od svih mogućih literarnih klišeja i trikova. Umoran sam od maskiranja, prikrivanja. . . Ne želim više lagati. Ne želim se više igrati. Ozbiljni trenuci — to su trenuci ispovjesta«.

Bez obzira na sumnjivost pojma iskrenosti čini se da je uspio ostvariti svoj cilj. Od najveće distance prema sebi u prologu — povijesnom eseju o genealogiji porodice Mann (koji može poslužiti kao bilješka za Budenbrokove) sve do pisama koja su po svojoj formi krajnji oblik predavanja i izgovaranja sebe »drugome. Na mnogim stranicama knjige zaboravljamo K. Manna i bavimo se *Picassom*, *Chagallom*, *Dalijem*, *Ernstom*, *Gideom*, *Sartrom*, *Wildeom*, *Gorkim*, *Ischerwoodom*, *Eliotom*, *Einstainom*, *Huxlejom*, *Hauptmannom*, *Tomasom* i *Heinrichom Mannom* i mnogim drugim. Pratio Hitlera, Staljina, Musolinija, Churchilla, Roosevelta bavimo se poviješću, politikom i umjetnošću, bavimo se smrću. Mnoge stranice ove knjige opisuju smrt i umiranja govore o onima koji su svjesno donosili posljednje odluke.

Sve to kao da je bila intelektualna priprema za samog Klauza Manna koji je 21. 5. 1949. u Canesu izvršio samoubojstvo ili, da se poslužimo njegovim vlastitim riječima, otišao na put gdje »svako putuje sam, u oklopu usamljenosti, kroz koji nijedna ljubav više ne može prodrjeti«.

Tragajući, ne za izgubljenim vremenom, nego potvrđujući vrijednost tog gubitka Klaus Mann popisuje razloge pojedinih odluka, bez nostalgije. Nećemo ovdje moći uživati u demistifikaciji Tomasa Manna, niti ikoga drugog, nećemo naići na priče o Klausovim seksualnim sklonostima /ljubavnu tematiku čuvam za svoja literarna djela K. M./, ali ćemo biti upoznati sa svim izazovima na koje je tada morao odgovoriti svaki stvaralac i na neki način biti njima posvećen. Na frivolan i samoironičan način K. Mann nam ovdje daje na uvid svoju vrstu posvećenja. Možda ova knjiga, pomalo patetična za surovost današnjeg PO. MO. čitao, neće izazvati radoznalost široke publike, ali će zasigurno nekog budućeg stvaraoča izliječiti nekih sumnji i odagnati strah vlastitih misli i uvjeriti ga u nužnost vlastitog vodstva.

o sumnjama i strahu

Klaus Mann: PREKRETNICA, GZH, Zagreb, 1987.

boris bakal

Tko govori o pobjedama? Preživjeti, to je ono osnovno.

R. M. R.

To je moto koji bi mogao stajati ispred većine umjetničkih djela, ispred svih onih u kojima se čovjekova borba sa samim sobom i sa stvarnošću pretvorila u nešto što zaziva drugoga i koja su u potrazi za njim. Ne radi se tu o onom elementarnom preživljavanju i svako tko ovdje želi doznati recept savladavanja vlastite egzistencijalne bijede — neće ga naći. Ta arbitrarna rečenica na početku samo je upozorenje čitaocu kako čitati, kako otkrivati ono što nije moglo biti napisano: metoda za otkrivanje samoga sebe.

»Gdje počinje povijest? Gdje su ishodišta individualnosti našega života? Koje su zaboravljene pustolovine i strasti oblikovale našu samosvojnost? Otkud to mnoštvo proturječnih osobina i namjera od kojih se sastoji naš karakter? Nema sumnje, naši su korijeni dublji no što naša svijest želi priznati. Nitko i ništa ne postoji izvan suodnosa. . . čak i najskrovitije iskustvo našeg srca navještaj je ili odjek prošlih ili budućih muka.« K. M.

Svi porazi u ovoj knjizi, porazi umjetnika Klauza Manna ujedno su porazi intelektualaca prve polovice dvadesetog stoljeća. Za njega koji je doručkovao, ručao i zabavljao se sa svima onima s kojima se današnji mladi umjetnik

na putu vlastitog sazrijevanja susreće na stranicama njihovih djela i u enciklopedijama, nije bilo »odmora od povijesti«, bio je doslovce uro-

njen u nju i tjeran na djelovanje. Također je bio svjestan da mu okolnosti i sredina u kojoj je rođen ne pripadaju samim tim i da ako želi ostati u igri mora taj svijet osvojiti sam. Ako su mu